

Ambrus Zoltán korjellemező tárcája
a századvégi nyilvánosság szerkezetváltozásáról
és a térhódító zsurnalizmusról
(A hírlapírók és a közönség)

A múlt század utolsó negyedének irodalomtörténetében számos jelenség megközelíthetetlen az irodalmi érdekű sajtó forrásainak feldolgozása és értelmezése nélkül. Az irodalmon belüli *értékszerkezeti* alakulással párhuzamosan ment végbe a *nyilvánosság* szerkezeti változása, a sajtó modernizálódása.¹

Európa nyugati és középső régióinak társadalmi nyilvánossági szerkezetén, szűkebben, a művelődési információs struktúra irodalomszociológiai közegén belül a századközép és századvég az irodalom és újságírás *kölcsönviszonyának* nagy korszaka volt.² Az irodalommal szembeni elvárások érték szerkezete megváltozott. Az értelmező közösségek száma növekedett és a különböző értékrendek párhuzamosan éltek egymás mellett. Az újabb irányok és az esztétikai értékvilágban már-már kanonizálódott hagyomány között tartós feszültség keletkezett.³

Hazai viszonyaink között az a magatartás, amely a személyes életvezetésben és gondolkodásmódban konzerválódott értéknormák hatására mereven szab határokat, történeti-erkölcsi normatíváit az irodalmi műre is alkalmazza, őrizve a zárt gondolkodásmód nehezen újuló hagyományrendszerének esztétikai ideáljait, célkitűző akarata ellenére ekkoriban már gyakran tapasztalta előfeltevései és előzetes értékítéletei érvénytelenségét, használhatatlanságát. Ha nem is mindig közvetlenül, közvetetten mindenképpen.

Az irodalmi, művelődési, szellemi szituáció fölismerésének hiányából fakadóan a fáziskésésben élők indulatát és irodalmi, művelődési cselekvési ellehetetlenülésük tüneteit láthatjuk az egyik oldalon.⁴ Az egyetemes európai értékeket kereső átértékelők kezdeményező különállását, sokszor értetlenségbe ütköző magányát, szerep helyett a *művet* választók tudatosságát: az önmagát elgondoló én folyamatos identifikációs törekvésének lelki kultúráját és civilizációs jellemzőit emelhetjük ki a másik oldalon.⁵

Az életformákat alakító értékek rendeződtek át. Ha a századvégi alakulási folyamatot, a nemzedéki, tematikai, magatartási változásokat az egykorú európai hírlap- és folyóiratirodalom e vonatkozású tudatanyagával szembe-sítjük, akkor megállapíthatjuk: az irodalmi és szakértelmiség új nemzedékének közvetítésével olvasóközönségünk 1875 után fokozatosan, nem kis fáziskéséssel, de lassan-lassan bekapcsolódott az európai művelődési érintke-

zési világba. Az utolsó századnegyedben a modern hírlap- és folyóiratstruktúra fővárosi és regionális vonatkozásban is átfogta a köz- és szakművelődés szinte minden területét.⁶

A *napisajtó*n belüli értékcélok nem egyeznek az irodalom önelvűségének sajátosságaival. Az újságolvasó nagyközönség ízlése és érdeke alapján a gyors ítéletű véleménynyilvánítást, a társasági és politikai, valamint a közgazdasági híreket és tudósításokat igényelte elsősorban. A *napisajtó* csak a saját közönségét érdeklő, leginkább *élőbeszédszerű* irodalmi szövegeket közölt nagy előszeretettel.⁷

Az egymással is versenyben álló hírlapok szükségképpen, önmagukat fenntartandó, valamint nyereség céljából a közönséget újdonságnak tűnő információkkal látják el. A *zsurnalisztika* üzleties körforgását indítják meg ezzel, hiszen magában az előfizető *olvasóban* hozzák létre a szenzációéhség permanens közérületét. A mindennapi élet és politika publicisztikáját művelőkhöz, a gyors véleménynyilvánítókhoz hasonlóan az *irodalmi publicisztika* szerzőit, az újságírással megélhetési okokból foglalkozó írókat is sokszor felületes munkára szorították a napi igényeket szolgáló hírlapok.⁸

Az irodalom és az újságírás kölcsönviszonyából született műfajok, a *tárca*, a *tárcanovella*, a *tárccaregény*, a *karcolat* és a *riport* a szépirodalom és a publicisztika közötti *határműfajokként* újabb beszédmódjai lesznek a sokszor zsurnalisztikus, vagy egyenesen üzleties szellemű irodalomnak.⁹ A *napisajtó*ban megjelenő irodalmi publicisztika a rotációs gépek szüntelenül forgó hengereiről szétáramolva sokszorosított sajtótermékké válik. Viszont nem minden tehetség adta meg magát a *napisajtó* kényszerítő kisszerűségének; a szépirodalmi határműfajokban is többen maradandót alkottak.

A modern hírlapíró olvasóközönségének rétegtudatát, rétegzését, irodalom- és művelődéseszményét tartja szem előtt és a publicisztika tudatanyagában megnyilvánuló koreszmék és értékek közvetítőjeként áttételesen, a nyilvánosságon keresztül nem kis befolyásoló szerepet tölt be. Maguk az újságírók is, retorikus fordulattal élve hatodik, majd hetedik nagyhatalomként szerették emlegetni a sajtót.¹⁰

Az *életformák* megváltozásának bemutatásában Ambrus Zoltán különös lelki érzékenységet mutatott fel. A múlt század nyolcvanas évtizedének közepén, az irodalmi ízlésváltás és *korforduló* tárcairodalmában Ambrus írásait a változások értelmezése, a keletkezési pillanatokot kifejező jellegzetes mozzanatok megörökítése jellemezte.¹¹

A sajtó új, modern információs rendszerének rohamos gyorsaságú kiépülése, a friss információk áramlása a több területen egyszerre zajló *életformaváltás* egyik fő jellemzője volt.¹²

A nyilvánosság egykorú szerkezetén belül a sajtó szerepének növekedéséről, a hírlapírói mesterségről ad tárgyilagos tudósítást Ambrus Zoltán egy elfeledett írása, amely a Magyar Salon című, Fekete József és Hevesi József által szerkesztett századvégi képes művelődési folyóirat 1888-as évfolyamának januári számában jelent meg.

Kutatásaink alapján bizonyossá vált, hogy Ambrus Zoltán életművén belül *A hírlapírók és a közönség* című tárcza az *Irodalom és újságírás* című irodalomszociológiai és mentalitástörténeti szempontból e korszak vizsgálatánál kiemelkedő forrásértékkel rendelkező tanulmány *előzményeként* értékelhető és tartható számon.¹³

Más közművelődési lapokkal, az alsó- és középső polgári rétegek olvasói számára szerkesztett Képes Családi Lapokkal és a honorácior olvasóközönség lapjával, a Vasárnapi Újsággal összevetve mondhatjuk, hogy az előbbi két olvasóréteg hetilapjának anyagánál igényesebbet adtak a Magyar Salon szerkesztői. A hazai, öntudatosodó polgárság identifikációs törekvésű folyamatának reprezentáns folyóirata volt a Magyar Salon. Itt nemcsak írók, újságírók, hanem tudósok is publikáltak. Közönsége a művelt *társasági beszédmódhoz* közel álló, az esszé műfajával is rokonságot mutató művelődési, irodalmi tárcát kedvelte, igényelte. Tárcáival, művelődési esszéivel a fővárosi, városi polgári középosztály felső rétegének és a frissen kialakuló nagypolgárság rétegének irodalmi, művelődési értékorientációját képviselte.¹⁴

A múlt század nyolcvanas évtizedének szemléleti alakulásában a hírlapok és folyóiratok által is közvetített, a társadalmi nyilvánosságban és az érintkezési világban, a művelődésben is egyre nagyobb szerepet játszó értékszerkezeti változás alakulási jegyei az ötvenes években és a hatvanas évek elején született írók, költők, tárcáírók és tudósok publikációiban már markánsan megmutatkoztak. A *nemzedékváltással* együtt az irodalom is korfordulóhoz érkezett.

Ambrusnak és egy új nemzedéknek a pályakezdése esik erre a századvégi időszakra, s életművük a századelőn kezd teljesedni. A Nyugat elődei ők. Az irodalmi-művelődési megújulás letéteményesei, mert ezen a területen előkészítői voltak egy igen jelentős szemléleti alakulásnak, *irodalmi ízlésváltásnak*, értékszerkezeti változási folyamatnak.¹⁵

A szubjektív témakezelés, az érzelmi megközelítés társasági hanghordozása a századvégi *tárcaműfaj* korjellemezője volt.¹⁶ Ambrus Zoltán kitűnő csevegőnek bizonyult, de őt kivételesen, a „léhaság kultusza” idején a folytonos *önreflexióban* élő ember tárgyilagossága jellemezte. Mondhatjuk, szinte a Descartes által alkalmazott és igényelt, *clare et distincte* elve szerint írt, elemző

világossággal és önfegyelemmel. Alkatából, szemléletéből, ízléséből eredően nélkülözte „az ihletettek természetes hanyagságát”.¹⁷

Ambrus Zoltán a múlt század nyolcvanas évtizedében és a kilencvenes években a magyar századvég egyik legkorszerűbb, francia tájékozódású intellektuális típusát testesítette meg. Az *írók írója* volt – így nevezték egymás között pályatársai is.¹⁸

Nincs még húszéves, amikor pesti kávéházak irodalmi törzsasztalainál a Journal des Débats és a Temps lapjai fölött ül, s Reviczky Gyula, Gozdsdu Elek, Rudnyánszky Gyula, Tóth Béla már mint ismert írók figyelik az elegáns fiatalember szavait. A nyolcvanas évek végén a fiatalabb írók közül már Bródy Sándor és Ignotus is nagy tisztelettel tekintettek Ambrusra: „Kávéházból kávéházba, társaságból társaságba követtük, hogy hallgassuk szűkszavú beszédét és tanuljunk belőle” – írta Bródy a Magyar Hírlap 1891-es évfolyamában.¹⁹

Ambrus szépirodalmi ideáljai főleg a franciák közül kerültek ki. Anatole France, Flaubert és Maupassant, Zola és Daudet, a svájci Cherbuliez voltak rá nagyobb hatással. Az egykorú kritikusok közül a francia revüik lapjain Lemaître a napilapok hasábjain Sarcey színikritikáit olvasta megkülönböztetett figyelemmel.²⁰

A fiatal Ambrus *ízlésbeli* értékválasztásának, szellemi tájékozódásának, alkatából, mentalitásából eredő hatásbefogadásának művelődési anyagát a századközép és századvég francia irodalmi, művelődési folyóirataiban, az egykorú értékszerkezeti, stílus- és ízléstörténeti alakulási folyamatokat mutató *sajtó forrásaiban* kereshetjük.

A *polgárság* értéktudatát közvetítő francia folyóiratok és napilapok körüli irodalmi életnek már a századközéptől tekintélyes, az időszak *modernizmusát* kiküszöbölni óhajtó, konzervatívva vált szellemiségű szerkesztői és kritikusai közül Gustav Planche, Buloz, Charles Rémusat, Émile Montegut, Arnaud de Pontmartin voltak a nagy nevei. A már idős Sainte-Beuve pedig ismét megújulva egy fordulattal a publicisztikában a konzervatív liberalizmus eszmeköréhez, a francia nemzeti klasszicizmus értékeszményeihez tért vissza. Ekkoriban az újabbnak számító tudományos és esztétikai, valamint prózairói gondolkodásmódot már Renan, Berthelot és Taine, valamint Flaubert képviselték. Ambrus esetében az említett *francia hatásbefogadás* szempontjából a hetvenes évek vége és a nyolcvanas évtized az igazán figyelemre méltó.

Az európai folyóiratirodalom korszakbeli arculatát meghatározó *revü-jellegű* lapszerkesztés nagyvonalú megnyilvánulása volt a franciáknál a Revue des Deux Mondes. A második császárság időszakában a folyóiratot a liberális konzervativizmus jellemezte. Ekkoriban munkatársai között többek mellett

Octav Feuillet, Murger, Leconte de Lisle, Fromentin, Renan és Baudelaire nevét olvashatjuk. Ambrus Zoltán ízlésére azonban főképpen az a *Revue des Deux Mondes* hatott, amelyet már nem Buloz, hanem 1877-től Brunetière szerkesztett. Ez időben a lapnál újabb szerzőként jelent meg France, Loti, Coppée, Maupassant és Taine.

A nyolcvanas évek második felétől a fővárosi irodalmi élet modern irányulásának egyik mértékadó szerepkörébe kerülő Ambrus Zoltán *művelődésszerményét* és ízlését befolyásoló folyóiratok között a *Revue des Deux Mondes*-nak kitüntetett szerepe volt. Évtizedeken keresztül ő lett az egyik leghűségesebb magyar olvasója. Később, 1908-tól pedig a *Nouvelle Revue Française*, a híres *NRF* kezdte meg évfolyamait s Ambrus számára ez a Gide és köre által támogatott folyóirat a századelőn még sokat jelentett.²¹

Ambrus Zoltán *stíluseszményét* és magatartását a századközepén és a századvégen ható francia analitikus gondolkodási irány művelődési értékei alakították. Mentalitásának, művelődésszerményének kialakulására a Comte által meghatározott irányok közül különösen Taine és Renan, valamint az egykorú európai polgárság *pozitivist* értékudata hatott. Ambrus Zoltán a francia századvég *konzervatív liberalizmusának* értékeit őrizte egy életen át. Ifjúkorában kezdetben a művelődési értékek iránti befogadói bizalom vált szemléletének jellemzőjévé. Viszont ez nem állandósult fölfogásában. Írói, művészi attitűdjében évtizedek múltán már változás állt be. A *kétely* később világképének egyik fő összetevőjévé vált és ebből eredően ironia és szatíra szövi át ön- és társadalomszemléletét.²²

A Nyugat 1932-es évfolyamában Schöpflin Aladár így jellemezte Ambrus Zoltánt: „Műveltsége, ízlése, írói attitűdje előkelőbb volt, mint amilyennek szabad lett volna lenni magyar íróénak a XIX. század végén. [...] Egy optimista levegőjű korban pesszimista lelkiállapottal jött, a milleneum körüli cigányzenés, toastos Magyarországon a melankólia hangján szólott.”²³

A századvégi olvasóközönség kedvelt műfajában, a hírlapirodalom *műfajképző* hatására keletkezett tárcaírói stílusban a fiatal Ambrus Zoltán a publikum számára is érdekfeszítően írt. A hetvenes évtized végén, a nyolcvanas évtizedben publicistaként, kritikusként, novellistaként tették ismertté nevét a budapesti lapok irodalmi rovatai. A Fővárosi Lapokban jelentek meg első írásai, majd folyamatosan a Függetlenségbe írt, s színikritikusként az Egyetértésnél a leköszönő Péterfy Jenőt váltotta fel. Később a Budapesti Hírlap, a Nemzet, a Budapesti Szemle, az Ország-Világ, majd a Pesti Napló is közölte írásait. Dolgozott a Szana-féle Koszorúnak; a Vasárnapi Újságban, a Magyar Salonban tűnt fel egy-egy cikkével. Főmunkatársa volt az induló A Hétnek, szépirodalmi művei a századvégen főleg itt s az Új Idők lapjain

láttak napvilágot. *Bashkirtseff Mária* című nagy portré tanulmányát A Hét közölte folytatásokban. *Midas király* című regényét pedig a Magyar Hírlap közönsége olvashatta először a hónapokon keresztül megjelenő részletek egymásutánjában.²⁴

Az irodalmi modernséget *előkészítő* ontológiai bizonytalanság átmeneti álcazására alkalmas századvégi csevegő hangnemű tárcák és a vele rokon, más hírlapi műfajok szövegének alakítástechnikájában megnyilvánuló könnyedség alighanem a beszélő befogadót feloldó játékból ered.

A zsurnalizmus beszédmódjaként (das Gerede) és e tanulható, divatos modor segítségével a századvégi *értékszerkezeti* alakulásban a tárca a nyilvánosságon keresztül úgy tudott az olvasóközönségnél érvényre jutni és hatni, mint a csevegő hangnemű „létfelejtés” folyton visszatérő, napról napra ismétlődő röpké alkalma. A századvégi hírlapok közönsége, a csevegő hangnembe való belefeledkezés olvasói öröme miatt is, széles körben igényelte a tárcát.

A világhoz való viszony igazi *hangoltságát* az átlagos mestermívű tárca legtöbbször elleplezi. Az irodalmi szerzők és hírlapírók legjobbjainál, így Ambrus Zoltánnál is, azonban a hírlapi műfajok tömegcikk-jellegű, hétköznapi beszédhelyzetekből fakadó konvencióit áttöri és áthatja a léhelyzetek folytonos reflexiójából képződő nyelvi, lelki-művészi atmoszféra.²⁵

A *tárcaíró* Ambrus Zoltán *gondolkodásmódjának* érzékeltetésére most a századvégi irodalmi sajtó területén végzett forrásfeltáró kutatásainkból egy korjellemző tárcát mutatunk be.

A magyar századvég irodalmi mentalitását vizsgáló irodalomtörténet-írás számára igen figyelemreméltó adalékkal állunk szemben. A századvégi nyilvánosság szerkezetén belül a sajtó szerepének növekedéséről, a térhódító zsurnalizmusról, az újságíró és a közönség viszonyáról ad hiteles képet itt Ambrus Zoltán.

Ambrus Zoltán
*A hírlapírók és a közönség*²⁶

De Bissy úr – beszél valahol Sainte-Beuve – szép, ősz hajú öreg volt, a ki, mikor szüntelenül a forradalmat és Bonapartot hallotta emlegetni, türelmetlenné vált, s olyan mozdulattal, a minővel legyeket szokás elkergetni, fel-felkiáltott: „A forradalom, az nem igaz! Bonaparte, az nem igaz!” Hiába magyarázgatta neki Fitz-James hercegné, hogy a forradalom és Napoleon sajnos realitások, a derék öreg úr megmaradt mellette, hogy: „Nem igaz! Nem igaz!”

Még mostanában is találhatunk egy-egy De Bissy-féle alakot, a ki nem akar hinni s nem akar tudni semmit, a mi a világon történik; a ki attól a percztől fogva, hogy a dolgok rendjében nem találja többé gyönyörűségét, rá se hederít többé az emberekre, s mélységesen nem törődik vele, milyen szél fú, milyen idő jár a barlangján kívül?

Az ilyen macacsságban van némi együgyűség, a mi a strucczéra emlékeztet, de van valami előkelő vonás is. Az az ember, a ki kiköt az egész világgal, még ha nevetni való is, számot tarthat némi respektusra.

Ez az előkelő vonás megvolt régebben a magyar emberben is, a kinek tudvalevőleg sok az úriasszonyosága. Az öreg Garamvölgyiek, a kik, ha egy kicsit elkeseredtek, gondolkozni se akartak többet, minden időben szép számmal találkoztak nálunk. Azok az emberek, a kiknek elég volt a maguk baja s kik nem is akarták tudni, hogy a szomszédban ágyúznak, – a kiknek egész politikai bölcsessége abból állott, hogy „a portugallus finom gyapjat óhajt” – a kik komolyan meg voltak győződve, hogy Sebastopol nem is létezik, – éppen nem voltak ritkaságok.

Persze mostanság, mikor a „híres” vasutban nem lehet többé kételkedni, mikor az Elektrom az utcán szaladgál s az operában tánczol, mikor az emberek oly nagyban nivellálódnak s maga a fenséges mezítlábos nép is kezd demokrata nézeteknek hódolni: az ilyen eredetiségek kiveszőfélben vannak.

Ma már mindenki tudni akarja: mi füstöl a szomszédban? Érdekeink már nem oly földhöz kötöttek, hogy a homokba dughassuk a fejünket, hanem általában oly szerteszélylyel ágazók, hogy rendesen jobban érdekel az amerikai sertés, mint a mostoha bátyánk sorsa. Azóta a hírlap-olvasás részét teszi életünknek; épp oly szükségletünké vált, mint a fűtés vagy a világítás. S nincs az a zúg az országban, a hol a cigaretté, operette-couplet és a hírlap be nem fészkelte magát.

Sok mindenféle érdekünk visszavonultakká tesz. A kenyérért való verseny mind erősebb, s minél erősebb, anynyival inkább elszigetelődünk egymástól. Jó formán csak érdek-társainkkal, mondhatnám üzleti ismeretségünkkel érintkezünk: nem jut időnk társaságot látni. A legtöbben csak czégekkel érintkezünk, másokkal összejönni alig-alig érünk rá. Pedig az ember, mint Aristoteles mondotta, társas állat, állami lény, zoon politikus. Minden időben, minden embernek voltak dolgai, melyeket meg akart beszélni másokkal is. Régente összejöttek a vásárokon, az ünnepeken, – később a „társaság”-ban vagy a malom alatt. A római civis elment a forumra, a debreczeni civis a városház elébe. Ma már az emberek nem leveleznek többé, mint a XVIII. században, a „társaság” csak árnyéka annak, a mi hajdan, egy szép világban volt, az ünnepek csak látni valók és nyereszkesedési vállalatok, a vásárok tőzsdék; és ha a debreczeni civis politizálni akar, otthon marad és elolvassa az Egyetértést. Társaság-szükségletünket is surrogatummal pótoljuk: a hírlappal.

Hogy e kétféle kívánságnak megfeleljenek, a hírlapok kétféle funkciót teljesítenek: értesítenek és megbeszélnek az eseményeket. Természetesen, a hírlapok nem mindenütt fektetnek egyforma súlyt mind a két hivatásra. Az angol, a ki mindenekelőtt üzletember, s legfőképp érdekből veszi kezébe hírlapját, első sorban gyors, pontos, kimerítő értesítést keres benne. Kevésbé pótol nála társaságot: e tekintetben beéri azzal, a mit a családjában és a clubjában talál. Azért az angol lapokban fő az információ: a minél gyorsabb, minél jobb értesültség, a bőséges távirat, rendszeres levelezés, kimerítő parlamenti tudósítás. A politikai dolgokat lelkiismeretesen megbeszéli, a mivel legelőször is szintén az érdeket szolgálja, de általános társadalmi szempontból nem igen feszegeti az eseményeket, kerüli a hétköznapi filozofálást, nem tetszeleg irodalmi velleitásokkal, de nem is bánja, ha felségesen unalmas.

A francia lapok legnagyobb része a mulattató, mindennapos vendég szerepét akarja játszani. Értesítései csak a legszükségesebbre szorítkoznak, táviratai szegényesek, levelezése szinte nevetséges. Jellemző, hogy a Figaro-ból, mely minden szerdán közli a külföldről érkezett leveleket, épen ilyenkor kel el a legkevesebb példány, mikor bőséges melléklettel jelenik meg. De a párisi édes-keveset törődik a nagyvilág politikájával, s e leveleket is jobbára csak a külföldiek kedvéért közlik. A legtöbb francia lap csaknem kizárólag kommentál, s Demokritoszt, a nevető bölcsészt adja, minél több eredetiséggel, szellemmel, minél csiszoltabb, kedvesebb formában, a lehető legkevesebb információ alapján.

Természetesen, a legtöbb helyütt az a felfogás vált uralkodóvá, hogy a hírlap annál jobb, minél inkább megfelel mind a két hivatásának. Nálunk

is ez a felfogás győzött; a mi nem csoda, mert akad olyan szittyia olvasó is, a ki nemcsak hogy megkívánja a lehető legjobb értesítést és a lehető legbölcsebb kommentárt, hanem szeretné, ha a hírlaphoz fali órát és téli kabátot is adnának ráadásul. A mi hírlapjaink, ha olvasóik igényeit teljesen ki akarják elégíteni, kénytelenek külön orvost, ügyvédet és közszolgát tartani az olvasók személyes használatára. És bizonyos megesett, hogy egy emberséges előfizető megkérdezte a szerkesztőjét: nem volna-e hajlandó őt valamelyik szép asszony ismerősének bemutatni? Journalistikánk szeplőtelen, a szerkesztő tagadólag felelt.

Mióta mindenki rászorult, a hírlap óriás masinává lett. Tömérdek értesítéssel és tömérdek kommentárral kell szolgálnia. Mind a kétféle munkát nem teljesíthetik ugyanazok az emberek. Más készíti az ajtót és más csinálja rá a kilincset.

Hol kezdődik a hírlapíró? Bizonyára nem az első nyomtatott betűnél. Akkor minden második embert hírlapírónak kellene mondanunk; mert hisz az értesítések jelentékeny részét maga a közönség szolgáltatja. Az információk nyilvánosságra juttatásában az egész világ közre munkál. De tán még a hivatásszerű reportage sem hírlap-írás. Nem mintha ez valami könnyű mesterség volna. Sok ügyesség s különös tehetség kell hozzá. De végre is minden hírlapnál a kommentálóké: a publicistáké, a krónika-íróké stb., a fontosabb szerep. Mert míg amaz csak az orrával, kezével és lábával segít a lapot szerkeszteni, a kommentáló, az igazi újságíró, a rhetor, a népszónok és az író hivatását egyszerre teljesíti. S hatása még korlátlanabb, még universálisabb lehet, mint mindezeké együttvéve. Igaz, hogy hatalma kissé hasonlít a török nagyvezirekéhez, a kik, míg világrendítő munkájukat végezték, soha sem tudták: melyik perczben kapják meg a selyemzsinórt? Mert Demosznál nincs szeszélyesebb zsarnok; s mert az oroszán-szelídítő, bármily ügyességre viszi is, soha sem biztos arról, hogy a királyi állat egy szép nap be nem kapja szőröstül, bőröstül.

A leghatalmasabb újságíró mindazok között, a kik megmaradtak újságíróknak (mivel ez a mesterség mindig kényelmes lépcső volt a magasabbra, – s mivel hébe-hóba a koronás fők közt is akadtak újságírók) tehát a leghatalmasabb journalista, a ki nem akart egyéb lenni, mint journalista, Timothée Trimm volt. Timothée Trimm, igazi nevén Léo Lespés, alapította Cochinat nevű kiadóval szövetkezve a Petit Journal-t, mely manapság majdnem egy millió példányban jelenik meg. A lap szerencséjét Timothée Trimm krónikái alkották meg, melyekben addig egészen szokatlan hangot, bámulatos elevenséget, s kiapadhatatlan, igazán ragyogó szellemet talált a jó újságra éhes olvasóvilág. Léo Lespes olyan posztóra tett szert, mely példátlan volt a

journalistika történetében. Minden szavát a szó szoros értelmében aranyokkal fizették, fizetése százezrekre rúgott, előlegek dolgában fel tudta vinni másfél millióig. Egyszer Timothée Trimm megbosszankodott a kiadójára, a ki hitvány ötvenezer frank előleggel fukarkodott, s hogy megrémítse, felmondott neki. Más kiadó persze készségesen megadta Léo Lespesnek a bagatelle-pénzt. A Petit Journal-nál holtra ijedtek. Kapták magukat összeszedtek vagy tizenkét író, a kik Thomas Grimm gyűjtőnév alatt pótolták a Léo Lespes helyét, s a lap rohamosan emelkedett tovább; a közönség pár hét alatt elfelejtette kedvencét. Lespes és lapja tönkre mentek.

Alphonse Daudet Villemessant-ról, a Figaro alapítójáról beszéli, hogy rendszeresen ejtette el azokat a dolgozó társait, a kikről a kávéházban egy-egy kicsinylő megjegyzést hallott. A kit egyik nap istenített, el lehetett rá készülve, hogy másnap utolsó cikkét fogja megírni.

Minden hírlap kereskedelmi vállalat is; egész élete közönségétől függ. Elég egy helytelen szó, mely általános ressensust kelt, s az újság oda van. Egyik legjobb képes vállalatunkat egy alkalmatlan időben kiadott arczkép buktatta meg. A lét-érdek pedig erősebb minden filozófiánál. S azért, közvetve vagy közvetlenül, a publicum is befolyásolja a hírlapírót. A kommentár sem készülhet el szabadon, függetlenül; nemcsak az értesítésben, a megbeszélésben is közre munkál az egész világ.

Minél több a hírlapíróban az egyéni érték, annál inkább törekszik a lehető legteljesebb függetlenségre, de ez a cél is ideál, csak megközelíthető, de tökéletesen el nem érhető. Különbösen is, az újságíró ebben a küzdelemben nem igen válik erősebbé, sőt a legtöbbször, minél tovább marad helyén, annál inkább gyöngül a posztója. Végre is, az állandó foglalkozás, bizonyos tekintetben, mindenkit mesteremberré tesz. A színész, a ki minden nap szaval, s a rhetor, a ki minden nap szónokol, bizonyos modorosságba esik, melyet a közönség nem könnyen szokik meg, ellenben igen könnyen megun.

Planche, a kitűnő kritikus, a ki eléggé tekintélyes journalista volt, egy este nagyon későn küldötte cikkét a lapjához. A nyomda főszerkesztője egy darabig erősködött, hogy a cikket már nem lehet kiszedni, de mikor meghallotta, hogy a cikk Planche-tól való, vállalkozott rá, hogy mégiscsak kiszedeti. Interpellálták, miért változtatta meg a véleményét? Mert Planche úr ma megjelent cikkét – volt a felelet – még nem szedtem szét. S mivel Planche úr minduntalan ismétli magát, szükségkép egész sereg frázis van új cikkében, a mi már ki van szedve. Itt van ni: „mert lehetetlen meg nem győződnünk róla, – kénytelenek vagyunk fentartás nélkül jelteni ki, – képtelenség volna be nem látni stb.”

A Planche betegsége, vagy valami ehhez hasonló előbb-utóbb megtámadja a legtöbb újságíró. S hogy ezt a gyöngeséget elfeledtesse, ahhoz vagy tömördek apró mesterkedés (genre-írásmód-helyváltoztatás), vagy kivételes genialitás kell. Persze néha-néha akad egy-egy újságíró, a ki egyszerre vakmerő és óvatosan eszes, szellemes és modorság nélkül való, szóval brillians akár csak Rafael Garucci a Musset darabjában. Az ilyen azután szert tehet jókora függetlenségre. De a Rafael Garucci-ak ritkák.

- 1 HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyitvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, ford. ENDREFFY Zoltán, Bp., Gondolat, 1971, 229–234, 238–239, 243–245, 247–252, 261–269. Habermas sajtótörténeti könyvésze: 364–365.
- 2 NÉMETH G. Béla, *Bevezetés = A magyar sajtó története 1867–1892*, szerk. KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1985, II/2. köt., 13–25; SALGÓ Ernő, *Irodalom és újságírás*, Új Magyar Szemle, 1900, I, 137–145; HAACKE, Wilmont, *Die Verbürgerlichung des Feuilletons in der Familien- und Gebildetenzeitschrift des 19. Jahrhunderts* = H., W., *Handbuch des Feuilletons*, Emsdetten (Westf.), Verlag Lechte, 1952, Band I, 139–147.
- 3 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Literatura, 1992, 125–127.
- 4 Vö.: ZAVALLONI, M., *Values = Handbook of Cross-Cultural Psychology-Social Psychology*, szerk. TRIANDIS, H. C.–BRISLIN, W., Boston, S. Ally and Bacon, 1980; LOVEJOY, A. G., *Terminal and Adjectival Values*, *Journal of Philosophy*, 1950, 47, 593–608; HILLIARD, A. L., *The Forms of Value*, New York, Columbia University Press, 1950. Vö. még: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az univerzális tündérmesék után*, Alföld, 1990, 12. sz., 39–40.
- 5 TAYLOR, Charles, *Humanizmus és modern identitás = A modern tudományok emberképe*, szerk. MICHALSKI, Krzysztof, ford. BENDL Júlia, Bp., Gondolat, 1988, 202–209.
- 6 NÉMETH G. Béla, *Szépirodalmi lapok 1867–1890 = A magyar sajtó...*, i. kiad., 500–515; BUZINKAY Géza, *A Tisza Kálmán-korszak közművelődési sajtója 1875–1890* = Uo., 435–486.
- 7 HAACKE, Wilmont, *Die literarischen und journalistischen Gattungen des Feuilletons* = HAACKE, i. m., 131–139.
- 8 Az egykorú konzervatív megítélésre vonatkozóan vö.: Szemléző, *Az irodalom és a sajtó*, Magyar Szemle, 1889, 33. sz., 385–386, 34. sz., 397–398, 35. sz., 409–410, 36. sz., 421–422; Mikszáth Kálmán például a kérdéskört belülről ismeri, vö.: MIKSZÁTH Kálmán, *Tudós írások. Huszonegy „Előszó”, beszédek, tudósítások* = Mikszáth Kálmán Munkái, 35. köt., *Hátrahagyott iratok*, s. a. r. RUBINYI Mózes, Bp., Révai, 1914, 131–140.
- 9 HAACKE, Wilmont, *Genesis des Feuilletons* = H., W., *Publizistik – Elemente und Probleme*, Essen, 1962, 75–84; Uő, *Handbuch...*, i. kiad., 139–147.
- 10 Vö.: MIKSZÁTH Kálmán, i. m., 131–140; THIENEMANN Tivadar, *Idő-sajtó* = T. T., *Irodalom-történeti alapfogalmak*, Tudományos Gyűjtemény, 105. Pécs, Danubia, 1931, 181–186.
- 11 Vö. GYERGYAI Albert, *Ambrus Zoltán és kora* = Gy. A., *A Nyugat árnyékában*, Bp., Szépirodalmi, 1968, 26–69.
- 12 Vö.: CSISZÁR Béla, *Ambrus Zoltán. (– Első közlemény –)*, Budapesti Szemle, 1935, 689. sz., 81–88; Vö. még: SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar író*, Nyugat, 1908, II, 310–315.
- 13 AMBRUS Zoltán, *A hírlapírók és a közönség*, Magyar Salon, 1888, VIII. köt., 374–376; vö.: AMBRUS Zoltán, *Irodalom és újságírás*, Szerda, 1906, 1–16; A Szerda című folyóiratban először megjelent Ambrus-cikk újabb forrása: *Esszépanoráma 1900–1944*, I. köt., vál., s. a. r. és a jegyz. írta KENYERES Zoltán, Bp., Szépirodalmi, 1978, 5–25.

- 14 A Magyar Salon című folyóirat irodalomtörténeti főtárást és elemzését egy következő hosszú tanulmányban közlöm.
- 15 Vö. GYERGYAI, *i. m.*, 26–69.
- 16 HAACKE, *Genesis...*, *i. h.*, 75–84.
- 17 HORVÁTH János, *Ambrus Zoltán: Vezető elmék. Irodalmi karcolatok. Bp., 348 l.*, It, 1913, 473.
- 18 SZEGHALMI Elemér, *Két irodalmi korszak pillére* = Sz. E., *Freskó és pasztell*, Bp., Ecclesia, 1971, 46–58.
- 19 BRÓDY Sándor, *Ambrus Zoltán*, Magyar Hírlap, 1891. szept., 187. sz., 9–10.
- 20 CSISZÁR, *i. m.*, 81–88.
- 21 GYERGYAI, *i. m.*, 26–69; CSISZÁR, *i. m.*, 81–88.
- 22 SCHÖPFLIN Aladár, *Ambrus Zoltán*, Nyugat, 1932, 297–299; NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félszázad. A romantika után*, Bp., Szépirodalmi, 1971, 232–233; vö.: LŐRINCZY Huba, *Szépségvágy és rezignáció. A századforduló epikájáról*, Bp., Magvető, 1984, 15–161; KOREK Valéria, *Hangulat és valóság. Ambrus Zoltánról*, München, Auróra-könyvek, 1976.
- 23 SCHÖPFLIN, *Ambrus Zoltán*, *i. h.*, 298.
- 24 Vö.: SZINNYEI Ferenc, *Ambrus Zoltán*, It, 1918, 6–11, 110–114; SCHÖPFLIN Aladár: *A hírlapíró Ambrus Zoltán*, A Sajtó, 1932, 3. sz., 68–70.
- 25 HEIDEGGER, Martin, *Lét és idő*, Bp., Gondolat, 1989, 315–326; THIENEMANN, *i. m.*, 181–186; GERGELY András–VELIKY János, *Az új olvasóközönség = A magyar sajtó...*, *i. kiad.*, 256–258.
- 26 Ambrus Zoltán írását az egykorú helyesírás szerint, változtatás nélkül, betűhíven közöljük.